

การท่องเที่ยวเชิงนิเวศในจังหวัดลำปาง

*อศวิน แสงพิกุล

ปัจจุบันการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ (Ecotourism) เป็นเรื่องที่ทั่วโลก รวมทั้งประเทศไทยให้ความสนใจ และให้การส่งเสริมกันมากในระยะ 20 ปีที่ผ่านมา การท่องเที่ยวเชิงนิเวศได้ขยายตัวไปอย่างรวดเร็วทั่วทุกภูมิภาคของโลก คาดว่าจะได้รับความนิยมและเติบโตต่อไปเรื่อยๆ ในอนาคต องค์การสหประชาชาติ ได้ตระหนักถึงความสำคัญดังกล่าว จึงได้ประกาศให้ปี พ.ศ. 2545 หรือ ค.ศ. 2002 เป็น **ปีแห่งการท่องเที่ยวเชิงนิเวศนานาชาติ** หรือ *International Year of Ecotourism 2002* (IYE 2002) โดยมีหน่วยงาน ทั้งของภาครัฐและเอกชนทั่วโลกให้ความร่วมมือในการ จัดเตรียมและประสานงานการจัดกิจกรรมต่าง ๆ ในระดับนานาชาติ เพื่อส่งเสริมและสนับสนุนปีการท่องเที่ยวเชิงนิเวศนานาชาติอันจะนำไปสู่การพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนที่จะก่อให้เกิดผลดีในทางเศรษฐกิจ สังคม และสภาพแวดล้อมของประเทศในระยะยาว โดยนำเสนอกรณีศึกษาเรื่องการท่องเที่ยวเชิงนิเวศใน จังหวัดลำปาง ซึ่งมีวัตถุประสงค์

1. เพื่อให้ประชาชนทั่วไปรวมทั้งประชาชน ในท้องถิ่นรู้จักและเข้าใจการท่องเที่ยวเชิงนิเวศมากขึ้น

ตลอดจนสร้างจิตสำนึกให้ประชาชนเห็นความสำคัญ และคุณค่าของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

2. เพื่อส่งเสริมการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวเชิง นิเวศในจังหวัดลำปาง

ความหมายของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ (Ecotourism)

การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (ททท.) ได้ให้คำจำกัดความของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศไว้ คือ “การเดินทางไปยังสถานที่ท่องเที่ยวแห่งใดแห่งหนึ่ง โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อการศึกษาชื่นชมและเพลิดเพลินไปกับทัศนียภาพ สภาพธรรมชาติ สภาพสังคม วัฒนธรรม วิถีชีวิตของคนในท้องถิ่น บนพื้นฐาน ของความรู้และความรับผิดชอบต่อระบบนิเวศ”

องค์ประกอบหลักของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ¹ มี 4 ประการ คือ

1. เป็นการท่องเที่ยวในแหล่งท่องเที่ยว ธรรมชาติเป็นหลักที่มีเอกลักษณ์เฉพาะถิ่น ทั้งนี้ รวมถึงการท่องเที่ยวในแหล่งวัฒนธรรม และ ประวัติศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับระบบนิเวศในพื้นที่

*อาจารย์ประจำภาควิชาการท่องเที่ยวและการโรงแรม คณะศิลปศาสตร์และวิทยาศาสตร์ มหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิตย์

: M.B.A. (Management), Southeastern Louisiana University, U.S.A.

¹ การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย, สรุปนโยบายการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ (ม.ป.ท. : การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย, 2540), หน้า 17.

2. เป็นการท่องเที่ยวที่มีการจัดการอย่างยั่งยืนเพื่อให้เกิดการท่องเที่ยวที่มีความรับผิดชอบต่อสังคม ไม่ทำลายสิ่งแวดล้อม มีการอนุรักษ์ระบบนิเวศนั้นๆ

3. เป็นการท่องเที่ยวที่มีกระบวนการเรียนรู้มีการศึกษาเกี่ยวกับสภาพแวดล้อมและระบบนิเวศของแหล่งท่องเที่ยว เป็นการเพิ่มพูนความรู้ ประสบการณ์และความประทับใจ เพื่อสร้างความตระหนัก และปลูกจิตสำนึกที่ถูกต้องให้นักท่องเที่ยว ประชาชนในท้องถิ่นและผู้ประกอบการที่เกี่ยวข้อง

เป็นการท่องเที่ยวที่คำนึงถึงการมีส่วนร่วมของชุมชน ก่อให้เกิดประโยชน์ต่อท้องถิ่น มีการกระจายรายได้ การยกระดับคุณภาพชีวิตและการได้รับผลตอบแทน เพื่อกลับมาบำรุงรักษาและจัดการแหล่งท่องเที่ยวและในที่สุดท้องถิ่นสามารถควบคุมการพัฒนาการท่องเที่ยวได้อย่างมีคุณภาพ

จุดมุ่งหมายของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ²

มี 5 ประการ คือ

1. เพื่อให้มีแหล่งธรรมชาติที่มีเอกลักษณ์เฉพาะถิ่น และแหล่งวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับระบบนิเวศในพื้นที่ที่ได้รับการอนุรักษ์ ป่าไม้ และรักษาระบบนิเวศที่ยั่งยืน คำนึงถึงขีดความสามารถที่รองรับได้

2. เพื่อให้การท่องเที่ยวเป็นเครื่องมือในการสร้างจิตสำนึกและรักษาระบบนิเวศ

3. เพื่อประสานความร่วมมือของทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้อง ให้มีการจัดการ กำกับ ดูแล และการประกอบการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในทิศทางที่ก่อให้เกิดผลประโยชน์อย่างเหมาะสม เสริมสร้างชุมชนให้มีความเข้มแข็ง ประชาชนสามารถรักษาวิถีชีวิตความเป็นอยู่ มีการเปลี่ยนแปลงที่ดีด้วยความสมัครใจ

4. เพื่อให้มีสิ่งอำนวยความสะดวกและการบริการการท่องเที่ยวที่ได้มาตรฐาน สอดคล้องกลมกลืนกับทรัพยากรและรักษาเอกลักษณ์ทางธรรมชาติของพื้นที่

5. เพื่อให้ชาวต่างประเทศที่มีคุณภาพเดินทางเข้ามาท่องเที่ยวในประเทศไทยและคนไทยได้เดินทางท่องเที่ยวเชิงนิเวศในประเทศมากขึ้น ตลอดจนมีการกระจายตัวของนักท่องเที่ยวไปยังแหล่งท่องเที่ยวต่างๆ ได้อย่างเหมาะสม

ผลดีของการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

เป็นการประสานผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจ การอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมให้เหมาะสม ช่วยสร้างจิตสำนึกให้กับนักท่องเที่ยวและฝ่ายที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ช่วยสร้างรายได้และสร้างงานให้กับชุมชนในท้องถิ่นทั้งทางตรงและทางอ้อม ช่วยเพิ่มจำนวนนักท่องเที่ยวที่มีคุณภาพและความรับผิดชอบต่อสิ่งแวดล้อมให้เดินทางเข้ามาในประเทศมากขึ้น นอกจากนั้นยังช่วยสร้างภาพลักษณ์ที่ดีให้กับประเทศไทย ในด้านการให้ความสำคัญกับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติให้คงความงดงาม ความอุดมสมบูรณ์ ทั้งสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติและศิลปวัฒนธรรม ซึ่งเป็นอีกแนวทางหนึ่งที่จะนำไปสู่การพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน

ลำปางเป็นจังหวัดเก่าแก่และมีความสำคัญแห่งหนึ่งทางภาคเหนือของประเทศไทย เป็นประตูผ่านไปยัง แหล่งท่องเที่ยวต่างๆ ทางภาคเหนือตอนบน และเป็นแหล่งอารยธรรมล้านนาไทยที่หลากหลายไปด้วย วัฒนธรรม ประเพณี และสถานที่ท่องเที่ยวที่น่าสนใจในท้องถิ่น มีสถานที่ท่องเที่ยวต่างๆ ที่มีความงดงามด้วยสถาปัตยกรรม ท้องถิ่น ผสมผสานกับวิถีชีวิตที่เรียบง่าย แต่คงไว้ซึ่งขนบธรรมเนียม ประเพณีที่

²การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย, สรุปนโยบายการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ (ม.ป.ท. : การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย, 2540), หน้า 33.

สืบทอดกันมาแต่โบราณควบคู่ไปกับแหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติที่คงความอุดมสมบูรณ์และความบริสุทธิ์สวยงาม

ความเป็นเมืองที่มั่งคั่งไปด้วยทรัพยากรการท่องเที่ยวทำให้ลำปางเป็นจุดหมายหนึ่งที่นักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศหลายแสนคนเดินทางมาแวะพักผ่อนและท่องเที่ยวในแต่ละปี

จังหวัดลำปางเป็นเมืองหนึ่งที่มีอารยธรรมล้ำน่านที่น่าสนใจไม่น้อยไปกว่าจังหวัดใดๆ ในภาคเหนือตอนบน เพราะมีเอกลักษณ์เฉพาะถิ่นที่โดดเด่นเป็นของตนเองแตกต่างไปจากจังหวัดอื่นๆ เช่น มีรถม้าเป็นเอกลักษณ์และเป็นพาหนะคู่เมือง เครื่องปั้นดินเผาที่มีคุณภาพ วัดวาอารามที่มีลักษณะสถาปัตยกรรมเฉพาะถิ่น มีศูนย์อนุรักษ์ช้างไทย เป็นสถานที่ฝึกช้างแห่งเดียวในประเทศและแห่งเดียวในโลก ตลอดจนเป็นแหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติที่อุดมสมบูรณ์ สวยงาม และน่าสนใจต่าง ๆ สิ่งเหล่านี้มีคุณค่าและความสำคัญทั้งในด้านการเรียนรู้ควบคู่ไปกับการพัฒนาและอนุรักษ์สถานที่ท่องเที่ยวให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศได้ในอนาคต

การพิจารณากิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในแหล่งท่องเที่ยวควรจะพัฒนาและส่งเสริมให้เกิดขึ้นในพื้นที่แหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศซึ่งสามารถพิจารณาจากปัจจัยหลัก ดังต่อไปนี้

1. ปัจจัยเกี่ยวกับพื้นที่และทรัพยากรนันทนาการในพื้นที่ที่จะรองรับการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ทั้งนี้ให้พิจารณาถึงสภาพดั้งเดิมและคุณค่าที่มีอยู่ในตัวธรรมชาติเป็นหลัก เช่น กิจกรรมการเดินป่าหรือกิจกรรมการศึกษาธรรมชาติ นอกจากนั้นกิจกรรมการท่องเที่ยวที่จัดขึ้นต้องไม่ทำให้พื้นที่และทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่เสื่อมโทรมไปจนไม่สามารถฟื้นตัวได้อีก

2. กิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศควรส่งเสริมให้นักท่องเที่ยวได้ใกล้ชิดสัมผัสธรรมชาติ มีโอกาสเรียนรู้ พัฒนา หรือหาความรู้ใหม่ๆ เกี่ยวกับ

แหล่งธรรมชาติ หรือแหล่งวัฒนธรรมในชุมชนนั้นๆ และต้องเป็นกิจกรรมที่มีผลกระทบน้อยที่สุดต่อแหล่งท่องเที่ยว

แหล่งท่องเที่ยวในจังหวัดลำปางที่มีศักยภาพและสามารถพัฒนาให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

จากการประเมินเบื้องต้นในด้านศักยภาพของแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศในจังหวัดลำปาง โดยกองวางแผน โครงการ การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย ได้ศึกษาถึงศักยภาพลักษณะของทรัพยากรที่เน้นความสำคัญของระบบนิเวศในพื้นที่ในด้านต่างๆ เช่น ความมีเอกลักษณ์ ความเป็นท้องถิ่นดั้งเดิม ความดึงดูดใจในการท่องเที่ยวและการจัดการเชิงนิเวศ แหล่งท่องเที่ยวในจังหวัดลำปางที่มีศักยภาพและความเหมาะสมในการพัฒนาและส่งเสริมให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศได้นั้น สามารถแบ่งออกเป็น 2 ประเภท คือ

1. แหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติ
2. แหล่งท่องเที่ยวทางศิลปวัฒนธรรม ประวัติศาสตร์ และโบราณสถาน

1. แหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติ มีหลายแห่ง เช่น

1.1 อุทยานแห่งชาติดอยขุนตาล พื้นที่ของอุทยานแห่งชาติดอยขุนตาลเป็นเทือกเขากั้นเขตแดนระหว่างจังหวัดลำพูน และจังหวัดลำปาง มีพื้นที่อาณาบริเวณครอบคลุมถึง 159,556 ไร่ ประกอบไปด้วยป่าไม้ และพรรณไม้หลากหลายชนิด มีทั้งป่าดงดิบ ป่าสน และพรรณไม้หายาก ในเขตอุทยานแห่งชาติดอยขุนตาลนี้มีถึง 4 ยอดเขา แต่ละยอดเขามีสภาพป่าที่แตกต่างกันไปตามระดับความสูงของพื้นที่ มีตั้งแต่ความสูง 325 เมตรเหนือระดับน้ำทะเลมีสภาพป่าเป็นไม้ผลัดใบและป่าเบญจพรรณ จนถึงระดับความสูงบริเวณยอดดอยที่มีความสูงระดับ 1,000-1,300 เมตร สภาพป่าส่วนใหญ่เป็นไม้เนื้อแข็งและสนสามใบปะปน บริเวณยอดดอย

นักท่องเที่ยวสามารถเที่ยวชมสวนพฤกษชาติที่มีป่าไม้ และดอกกล้วยไม้มานานพรรณ และสามารถสัมผัสกับ สภาพภูมิทัศน์ตามธรรมชาติที่สวยงาม รวมถึงอากาศที่ บริสุทธิ์สดชื่นจากบริเวณยอดดอยนี้นักท่องเที่ยว สามารถมองเห็นทิวทัศน์เบื้องล่างเป็นมุมกว้างไกลและ สามารถมองเห็นตัวเมืองจังหวัดลำปางได้ นอกจากนั้น บริเวณยอดดอยแห่งนี้ยังเหมาะสำหรับการชม พระอาทิตย์ขึ้นยามเช้า ซึ่งสร้างความประทับใจให้กับ นักท่องเที่ยวในอีกบรรยากาศหนึ่ง

1.2 อุทยานแห่งชาติแจ้ซ้อน เป็น อุทยานแห่งชาติอีกแห่งหนึ่งที่มีแหล่งท่องเที่ยวที่ น่าสนใจ เคยได้รับรางวัลจากการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย รางวัลยอดเยี่ยม อุตสาหกรรมท่องเที่ยว (Thailand Tourism Awards) ประจำปี พ.ศ. 2543 ประเภทแหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติ มีพื้นที่ประมาณ 480,000 ไร่ อยู่ในเขตพื้นที่อำเภอแจ้ห่ม อำเภอ เมืองปาน และอำเภอเมือง มีสภาพป่าอุดมสมบูรณ์ และเป็นแหล่งต้นน้ำลำธารที่นักท่องเที่ยวสามารถ ขึ้นชมสภาพป่าซึ่งประกอบไปด้วย ป่าดิบเขา ป่าสนเขา ป่าเต็งรัง และป่าเบญจพรรณ มีสถานที่ท่องเที่ยว ที่น่าสนใจคือ

น้ำพุร้อนแจ้ซ้อน ประกอบด้วย น้ำพุร้อนจำนวน 9 บ่อ เป็นบ่อน้ำพุร้อนขนาดใหญ่ ที่ผุดขึ้นมาจากใต้ดิน ประกอบด้วยก้อนหินใหญ่น้อย กระจายอยู่ทั่วไปตามสภาพธรรมชาติซึ่งเป็นลานกว้างถึง 2,400 ตารางเมตร มีกลิ่นกำมะถันอ่อนๆ และมีไอ ควันขาวลอยอยู่ไปทั่วบริเวณ เป็นปรากฏการณ์ธรรมชาติ ที่สวยงามและแปลกตา ทางอุทยานฯได้ต่อท่อมายัง ห้องอาบน้ำแร่ที่มีไว้บริการทั้งแบบส่วนตัวและแบบ ดักอาบในอุณหภูมิเฉลี่ย 39-42 องศาเซลเซียส การอาบน้ำแร่มีประโยชน์ต่อสุขภาพ บำบัดโรคผิวหนัง บางชนิดได้ หรือนักท่องเที่ยวสามารถนำไข่ไก่ลงไปต้ม ในน้ำพุร้อนที่มีอุณหภูมิ 73-82 องศาเซลเซียส

น้ำตกแจ้ซ้อน อยู่ห่างจากที่ทำการ อุทยานฯ ประมาณ 1 กิโลเมตร มีแหล่งกำเนิดจาก ลำน้ำแม่มอญบริเวณดอยลังกาและขุนมอญตาโหม จากแผ่นผาสูงชันกว่า 30 เมตร เกิดเป็นน้ำตกจำนวน 6 ชั้น น้ำตกแต่ละชั้นนั้นมีความสวยงามไม่แพ้กัน นอกจากนี้ ยังมีน้ำตกอีก 2 แห่งในบริเวณใกล้เคียงกัน คือ น้ำตกแม่มอญและน้ำตกแม่ขุน ซึ่งเป็นแหล่งท่องเที่ยว ทางธรรมชาติที่มีความสวยงามและน่าสนใจสำหรับ นักท่องเที่ยวที่รักธรรมชาติและต้องการสัมผัสกับ สายน้ำตลอดทั้งปี

1.3 อุทยานแห่งชาติถ้ำผาไท ตั้งอยู่ทาง ทิศเหนือของจังหวัดลำปางในเขตอำเภอวังและอำเภอ แม่เมาะ มีพื้นที่อุทยานฯประมาณ 758,750 ไร่ ส่วนใหญ่มีลักษณะเป็นภูเขาสูงสลับซับซ้อนปกคลุม ไปด้วยผืนป่าอันอุดมสมบูรณ์ มีจุดที่สูงที่สุดอยู่บน ยอดดอยแม่ขวัญ ความสูงจากระดับน้ำทะเลประมาณ 1,253 เมตร เป็นแหล่งต้นน้ำของแม่น้ำวัง ซึ่งเป็น แม่น้ำสายสำคัญที่สุดของจังหวัดและเป็นส่วนหนึ่งของ แม่น้ำเจ้าพระยา มีการพบนกชนิดต่าง ๆ จำนวนมากกว่า 50 ชนิด เช่น นกปีกลายสก็อต นกเขาเขียว นกเขา เปล้าธรรมดา นกเขาเปล้าหางเข็ม เหยี่ยวขาว เป็นต้น รวมทั้งแมลงหลายชนิด เช่น ผีเสื้อกลางวัน ตัวหนอนยาว กวางดาว ตัวดีด เป็นต้น ถ้ำผาไท สันนิษฐานว่า ถูกค้นพบโดยพรานป่าล่าสัตว์ หรือจากการสำรวจ เส้นทางหลวงแผ่นดิน ภายในถ้ำเป็นโถงขนาดใหญ่ ที่เกิดจากภูเขาหินปูนอายุไม่น้อยกว่าเก้าล้านปี ความยาวลึกจากปากถ้ำเข้าไปประมาณ 1,150 เมตร ตลอดเส้นทางภายในถ้ำมีหินงอกหินย้อยสลับซับซ้อน มีถ้ำเล็กถ้ำน้อยต่าง ๆ มากมายที่สวยงาม แปลกตา แตกต่างกันไป พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 7 เคยเสด็จประพาสเมื่อปี 2469 ดังปรากฏหลักฐาน พระปรมาภิไธยย่อ ปปร. ไม่ไกลจากอุทยานแห่งชาติ ถ้ำผาไท มีการค้นพบภาพเขียนประวัติศาสตร์โบราณ

บ้านห้วยหก เป็นภาพเขียนสีแดงประวัติศาสตร์ยุคสังคมเร่ร่อน รูปกลุ่มคนเดินเรียงแถวมีอายุประมาณ 2,000-3,000 ปี มีความยาวถึง 150 เมตร นับเป็นภาพเขียนโบราณประวัติศาสตร์ที่มีความยาวมากที่สุดในประเทศไทยเท่าที่มีการค้นพบ

กิจกรรมเชิงนิเวศที่ควรส่งเสริมในแหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติ อาทิ

- **การเดินป่า (hiking/trekking)** เป็นกิจกรรมที่นักท่องเที่ยวสามารถสัมผัสกับธรรมชาติต่างๆ อันอุดมสมบูรณ์ของสภาพป่าในเขตอุทยานแห่งชาติ การเดินป่านั้นควรมีระยะทางตั้งแต่ 1 กิโลเมตรขึ้นไปเพื่อประโยชน์ในการเรียนรู้และชมความงามตามธรรมชาติ การเดินป่าในเขตอุทยานแห่งชาติดอยขุนตาล นักท่องเที่ยวจะได้สัมผัสกับธรรมชาติอย่างใกล้ชิดด้วยเส้นทางเดินเท้าที่ลัดเลาะเข้าไปในป่าที่สวยงามดึงดูดความสนใจ นอกจากนี้นักท่องเที่ยวยังมีโอกาสได้เรียนรู้และชื่นชมสรรพสิ่งจากธรรมชาติไม่ว่าจะเป็นพันธุ์ไม้ เช่น ป่าดิบสน สนสามใบ ป่าผลัดใบ กล้วยไม้ ชนิดต่างๆ พืชสกุลชิง ลิลลี่ รวมทั้งสัตว์ป่าหลายชนิดที่อาศัยในเขตอุทยานฯ เช่น กระต่ายป่า เม่น ไก่ป่า หมูป่า นกและแมลงนานาชนิด สำหรับการเดินป่าในเขตอุทยานแห่งชาติแจ้ซ้อน นักท่องเที่ยวสามารถชื่นชมและสัมผัสกับสภาพป่าเขตรักษาพันธุ์และเป็นแหล่งต้นน้ำลำธาร เช่น ป่าดิบเขา ป่าสนเขา ป่าเต็งรัง และป่าเบญจพรรณ อาจมีโอกาสดูเห็นสัตว์ป่าต่างๆ ที่ยังคงเหลือและอาศัยอยู่ในเขตอุทยานฯ เช่น เก้ง หมูป่า ลิง กระต่ายป่า และนกนานาชนิด ตลอดจนได้เรียนรู้ ซาบซึ้งกับความงดงามตามธรรมชาติภายในเขตอุทยานฯ รวมทั้งได้สัมผัสกับแหล่งต้นน้ำ หรือน้ำตกที่สวยงามซึ่งอยู่ในบริเวณใกล้เคียงกัน

- **การศึกษาธรรมชาติ (nature education)** หรือ การศึกษาเส้นทางเดินธรรมชาติภายในเขตอุทยานแห่งชาติแต่ละแห่ง เป็นกิจกรรมที่นักท่องเที่ยวจะได้รับความรู้เกี่ยวกับธรรมชาติผ่านรูปแบบป้ายสื่อความเข้าใจที่จัดขึ้น ณ จุดต่างๆ ตลอด

เส้นทางประมาณ 1-2 กิโลเมตร อุทยานแห่งชาติแจ้ซ้อน นักท่องเที่ยวสามารถเดินทางท่องเที่ยวพร้อมกับศึกษาธรรมชาติตามเส้นทางเดินธรรมชาติรอบๆ น้ำตก โดยผ่านป้ายสื่อธรรมชาติที่จัดขึ้น ศึกษาพรรณไม้ที่น่าสนใจและอาจพบกับสัตว์ป่าหายาก เช่น นกกางเขน เทาหางแดง ปลาชนิดต่างๆ ที่อาศัยอยู่ตามแหล่งน้ำและน้ำตก นอกจากนี้ นักท่องเที่ยวยังมีโอกาสได้ศึกษาสภาพภูมิศาสตร์ทั่วไปโดยรอบของลานบ่อน้ำพุร้อน ศึกษาสาเหตุของการเกิดน้ำพุร้อนและผลดีของการอาบน้ำแร่ที่มีต่อสุขภาพ

- **การถ่ายรูปธรรมชาติ การบันทึกทัศนียภาพ** การบันทึกเทปเสียงธรรมชาติ (nature photograph, video taping, sound of nature audio taping) เนื่องจากบริเวณอุทยานแห่งชาติดอยขุนตาล มีสภาพแวดล้อมและธรรมชาติที่สวยงาม นักท่องเที่ยวสามารถถ่ายรูป บันทึกทัศนียภาพ หรือบันทึกเทปเสียงธรรมชาติต่างๆ ที่น่าสนใจได้ เช่น ดอกไม้ป่า พันธุ์ไม้หายาก รอยเท้าสัตว์ป่า นกและแมลงที่สวยงาม หรือบันทึกเสียงสัตว์ป่า เช่น เสียงนกและเสียงแมลงที่อาศัยอยู่ในเขตอุทยานฯ บริเวณยอดดอย ย.4 หรือที่เรียกว่าจุดยุทธศาสตร์ 4 นักท่องเที่ยวสามารถบันทึกภาพวิวทิวทัศน์อันสวยงามพร้อมกับภาพพระอาทิตย์ขึ้นยามเช้าท่ามกลางทะเลหมอก หรืออาจเก็บภาพเบื้องล่างทิวทัศน์ตัวเมืองจังหวัดลำปางได้ อุทยานแห่งชาติแจ้ซ้อน นักท่องเที่ยวสามารถถ่ายรูปหรือบันทึกภาพทัศนียภาพความสวยงามของทัศนียภาพความเป็นธรรมชาติโดยรอบได้หลายแห่ง เช่น บริเวณบ่อน้ำพุร้อน ซึ่งมีความสวยงามตามธรรมชาติของน้ำพุร้อนที่ผุดขึ้นมาจากใต้ดิน ประดับประดาไปด้วยก้อนหินรูปร่างต่างๆ กระจายไปทั่วตามสภาพธรรมชาติ หรือจะเก็บภาพขณะที่กำลังนำไขลงไปได้มในบริเวณบ่อน้ำพุร้อน นอกจากนี้ นักท่องเที่ยวยังสามารถบันทึกภาพ ในบริเวณแหล่งน้ำตกต่างๆ ที่อยู่ในเขตอุทยานฯ ที่ล้วนแต่มีความสวยงามแตกต่างกันไป สำหรับอุทยานแห่งชาติถ้ำผาไท

นักท่องเที่ยวสามารถถ่ายภาพ หรือบันทึกภาพ ความสวยงาม ความแปลกตาของหินงอกหินย้อย ภายในถ้ำ รวมถึงสิ่งมีชีวิตต่างๆ ที่อาศัยอยู่ภายในถ้ำ เช่น ค้างคาว นก และแมลงบางชนิด นอกจากนี้ นักท่องเที่ยว ยังสามารถเก็บภาพความสวยงามของสภาพ ป่าที่อุดมสมบูรณ์โดยรอบหรือแหล่งน้ำตกที่สวยงาม หลายแห่งในบริเวณใกล้เคียง

- **การศึกษา / การเที่ยวถ้ำ (cave exploring/cave visiting)** บริเวณอุทยานแห่งชาติถ้ำผาไท มีกิจกรรมที่น่าสนใจคือ การเที่ยวถ้ำ เป็นกิจกรรม ที่นักท่องเที่ยวสามารถศึกษาและเรียนรู้เกี่ยวกับเรื่อง ของถ้ำ เช่น กระบวนการเกิดถ้ำ ลักษณะของหิน แร่ต่างๆ และสัณฐานธรณี รวมทั้งสิ่งมีชีวิตต่างๆ ที่อาศัยอยู่ ในถ้ำและบริเวณใกล้เคียง และสัมผัสกับความงาม ของหินงอกหินย้อย ความแปลกเด่นที่เป็นเอกลักษณ์ ของถ้ำผาไทที่เกิดจากภูเขาหินปูนที่สวยงามที่สุด แห่งหนึ่งของจังหวัดลำปางและของภาคเหนือ

- **การพักแรมด้วยเต็นท์ (tent camping)** กิจกรรมการพักแรมด้วยเต็นท์ควรจัดในบริเวณที่มี การกำหนดเขตไว้ให้ เนื่องจากมีสิ่งอำนวยความสะดวกต่าง ๆ รองรับ และเอื้ออำนวยต่อเจ้าหน้าที่พื้นที่ใน การดูแลรักษาความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สินและ ความเป็นระเบียบเรียบร้อย อาจจัดกิจกรรมเสริมอื่นๆ ระหว่างการพักแรม เช่น การก่อแคมป์ไฟ หรือการทำ กิจกรรมกลุ่มที่มุ่งเน้นให้นักท่องเที่ยวได้ใกล้ชิดธรรมชาติ หรือพฤติกรรมที่เหมาะสมในการท่องเที่ยวในพื้นที่ ธรรมชาติ โดยไม่ทำลายสภาพแวดล้อม

- **การส่องดูนก (bird watching)** บริเวณ อุทยานแห่งชาติถ้ำผาไทมีการค้นพบนกหลากหลาย สายพันธุ์มากกว่า 50 ชนิด เช่น นกปีกลายสีกอด นกเขาเขียว นกเขาเปล้าธรรมดา นกเขาเปล้าทางเข้ม เขียวขาว ฯลฯ นักท่องเที่ยวสามารถเตรียมกล้องส่อง ดูนกและคู่มือดูนกเพื่อประโยชน์ต่อการศึกษาดูนก กลุ่มของนักท่องเที่ยวไม่ควรมีขนาดใหญ่ ประมาณ 5-10 คนต่อกลุ่ม ในการจัดกิจกรรมลักษณะนี้ควรมี

ผู้นำทางหรือมัคคุเทศก์ที่มีความรู้เกี่ยวกับนกและ พื้นที่

2. แหล่งท่องเที่ยวทางศิลปวัฒนธรรม

ประวัติศาสตร์ และโบราณสถาน ได้แก่

2.1 **ศูนย์อนุรักษ์ช้างไทย** ตั้งอยู่ที่อำเภอ ห้างฉัตร ห่างจากตัวเมืองลำปางประมาณ 28 กิโลเมตร ริมทางหลวงสายลำปาง-เชียงใหม่ อยู่ในความดูแลของ องค์การอุตสาหกรรมป่าไม้ (อ.อ.ป.) กระทรวงเกษตร และสหกรณ์ เป็นศูนย์ฝึกลูกช้างและศูนย์อนุรักษ์ ช้างเพียงแห่งเดียวในประเทศไทยและแห่งเดียวในโลก เป็นแหล่งอนุรักษ์ช้างไทยไม่ให้สูญพันธุ์และเป็นแหล่ง รวบรวมข้อมูลความรู้เกี่ยวกับช้าง เคยได้รับรางวัล จากการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย ประเภทอุตสาหกรรม การท่องเที่ยวดีเด่น (Thailand Tourism Awards) ประจำปี พ.ศ. 2541 ในบริเวณศูนย์ฯ มีการจัดกิจกรรม ต่างๆ เช่น การแสดงของช้าง การศึกษา การเรียนรู้ ความเป็นอยู่และการทำงานของช้าง มีการบริการให้ นักท่องเที่ยวขึ้นบนหลังช้าง ชมทัศนียภาพความ สวยงามรอบๆ สวนป่าธรรมชาติ

กิจกรรมเชิงนิเวศที่ควรส่งเสริมใน ศูนย์อนุรักษ์ช้างไทย อาทิเช่น

- **การศึกษาธรรมชาติ (nature education)** นักท่องเที่ยวอาจเลือกการนั่งช้าง ชมป่า ธรรมชาติ ชมทัศนียภาพและภูมิทัศน์ที่สวยงามของสวน ป่าธรรมชาติในบริเวณศูนย์ฯ นอกจากจะได้รับความ เพลิดเพลินจากการได้เที่ยวชมสวนป่าธรรมชาติแล้วยัง สามารถเรียนรู้ถึงการช่วยทำงานด้านป่าไม้ของช้างใน ลักษณะต่างๆ

- **การถ่ายรูปธรรมชาติ การบันทึก วิดีทัศน์ (nature photograph, video taping)** นักท่องเที่ยวสามารถถ่ายรูป และบันทึกวีดิทัศน์ ขณะที่เยี่ยมชมศูนย์ฯ ชมการแสดงของช้าง การฝึกช้าง ในการช่วยทำงานด้านป่าไม้ หรือชมการใช้ชีวิต ประจำวันของช้างกับควาญช้าง

- **การพักแรมด้วยเต็นท์ (tent camping)** ไกลๆ กับศูนย์อนุรักษ์ช้างไทยมีสวนป่าทุ่งเกวียน นักท่องเที่ยวอาจเลือกพักแรมด้วยเต็นท์เพื่อสัมผัสกับธรรมชาติ สวนป่าทุ่งเกวียนสถานที่พักผ่อนหย่อนใจของชาวลำปางเป็นส่วนป่าสนเมืองหนาว มีพันธุ์ไม้ทั้งไม้ดอก ไม้ใบที่มีสีสันสวยงาม และไม้จำพวกตะบองเพชร ปาล์ม ตลอดจนพืชสมุนไพร นักท่องเที่ยวจะมีโอกาสอยู่กับธรรมชาติอย่างใกล้ชิด นักท่องเที่ยวควรตั้งเต็นท์ในบริเวณที่เจ้าหน้าที่จัดไว้ให้เพื่อความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน และความเป็นระเบียบเรียบร้อย

- **การขี่จักรยานตามเส้นทางธรรมชาติ (terrain/mountain biking)** นักท่องเที่ยวอาจนำจักรยานมาใช้ร่วมกับการท่องเที่ยวในเขตสวนป่าทุ่งเกวียน ซึ่งอยู่ใกล้ๆ กับศูนย์อนุรักษ์ช้างไทย การขี่จักรยานนี้ อาจเป็นกิจกรรมเสริมเพื่อให้ความเพลิดเพลิน เป็นการออกกำลังกายและได้มีโอกาสสัมผัสกับสภาพธรรมชาติที่สวยงามโดยไม่ทำลายสิ่งแวดล้อม

2.2 วัดพระธาตุลำปางหลวง เป็นวัดสำคัญเก่าแก่คู่บ้านคู่เมืองของจังหวัดลำปางมาตั้งแต่โบราณ มีสถาปัตยกรรมทั้งงดงามและมีความสำคัญทางด้านประวัติศาสตร์ ตั้งอยู่ที่อำเภอเกาะคา ตามตำนานกล่าวว่าวัดนี้สร้างขึ้นนานมาแล้วตั้งแต่สมัยพระนางจามเทวี ในราวพุทธศตวรรษที่ 13 เป็นโบราณสถานที่สำคัญที่มีคุณค่าทางศิลปกรรมและโบราณคดี ได้รับการยกย่องว่ามีความสวยงาม เป็นตัวอย่างของสถาปัตยกรรมของนครลำปาง และได้ชื่อว่าเป็นวัดไม้ที่สมบูรณ์ที่สุดแห่งหนึ่งของประเทศ มีสิ่งที่น่าสนใจ เช่น พระธาตุลำปางหลวง เป็นพระประจำปี่ของผู้ที่เกิดในปีฉลู สร้างในปีฉลู และเสร็จในปีฉลูเช่นกัน ฐานเป็นบัวลูกแก้ว องค์พระบรมธาตุ เจดีย์ทรงกลมแบบล้านนา ยอดฉัตรทำด้วยทองคำ องค์พระเจดีย์ภายนอกบุด้วยทองจังโก ภายในองค์พระเจดีย์บรรจุเส้นพระเกศา

พระนลาฏข้างขวา พระศอด้านหน้าและด้านหลัง ส่วนวิหารหลวง เป็นวิหารขนาดใหญ่เปิดโล่ง ด้านหน้ามีซุ้มปราสาททองประดิษฐานพระเจ้าล้านทอง ประธานของพระในวิหาร ด้านหลังประดิษฐานพระเจ้าทันใจ

2.3 วัดพระแก้วดอนเต้าสุชาดาราม เป็นวัดเก่าแก่และสวยงาม มีอายุนับพันปี ตั้งอยู่บนฝั่งขวาของแม่น้ำวัง อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง ตั้งแต่ปี พ.ศ. 1979 เป็นเวลานานถึง 32 ปี วัดแห่งนี้เคยเป็นที่ประดิษฐานพระพุทธรูปมหาเศรษฐีรัตนปฏิมากรหรือพระแก้วมรกตองค์ปัจจุบันที่อยู่ในวัดพระศรีรัตนศาสดาราม เป็นวัดที่มีฐานเจดีย์เป็นรูปสี่เหลี่ยม และเจดีย์มีลักษณะกลมแหลม ยอดเจดีย์ปิดด้วยทองสัมฤทธิ์ พระเจดีย์องค์ใหญ่ซึ่งบรรจุ พระเกศาของพระพุทธเจ้า วิหารหลวงเป็นที่ประดิษฐานพระพุทธรูปปางมารวิชัย วิหารหลวงพระเจ้าทองทิพย์สร้างโดยพระนางจามเทวี อายุกว่า 1,000 ปี เป็นที่ประดิษฐานพระเจ้าทองทิพย์ ศิลปะสมัยเชียงแสน วิหารลายด้าสุชาดารามฝีมือช่างเชียงแสน ที่วัดนี้มีภาพจิตรกรรมฝาผนังลวดลายทองประดับตามส่วนต่างๆ งดงาม เป็นที่ประดิษฐานพระพุทธรูปเชียงแสน และมีพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติล้านนาแห่งรวบรวมศิลปวัตถุและโบราณวัตถุล้ำค่าต่างๆ ภายในมีสัตว์กันท์ เครื่องถ้วยกระเบื้อง พระพุทธรูปในสมัยต่างๆ เป็นต้น

2.4 วัดศรีชุม ตั้งอยู่ในเขตตัวเมือง เป็นวัดพม่าที่ใหญ่ที่สุดในบรรดาวัดพม่าที่มีอยู่ในประเทศไทยทั้งหมด สร้างเมื่อปี พ.ศ. 2433 โดยคหบดีชาวพม่า ชื่อ อุโย ซึ่งได้ติดตามชาวอังกฤษเข้ามาทำงานป่าไม้ในประเทศไทย ต้องการทำบุญจึงสร้างวัดนี้ขึ้นมา ได้รับการจดทะเบียนเป็นโบราณสถาน เมื่อปี พ.ศ. 2524 เป็นวัดพม่าที่มีสภาพสมบูรณ์ มีทั้งพระวิหาร พระอุโบสถ พระธาตุเจดีย์ กุฏิและซุ้มประตู จุดเด่นของวัด คือ พระวิหาร เป็นอาคารครึ่งตึกครึ่งไม้แบบปราสาทที่มีศิลปะการตกแต่งแบบล้านนาและพม่า มีหลังคาซ้อนกันหลายชั้นแต่ละชั้นลดหลั่นกันถึง 7 ชั้นขึ้นไปหาเรือนยอด ชั้นบนสุดประดับด้วยฉัตรทองคำ

ตัวพระวิหารมีมุขบันไดทางขึ้น 2 ทาง ทั้งสองมุขมี ลวดลายแกะสลักลงรักปิดทองภาพตุ๊กตาพม่าสลับลาย เครื่องเถา หน้าบันเป็นลายดอกไม้ประดับกระจก สิ่งงดงามมาก ภายในพระวิหารมีจิตรกรรมฝาผนังเรื่อง พุทธประวัติและพระพุทธรูปศิลปะพม่า

กิจกรรมเชิงนิเวศที่ควรส่งเสริมใน การเยี่ยมชมวัดและโบราณสถาน อาทิเช่น

- การถ่ายรูปธรรมชาติการบันทึก วิดีทัศน์ (nature photograph, video tapping) นักท่องเที่ยวสามารถถ่ายรูป หรือ บันทึกเทปวีดิทัศน์ สถานที่สำคัญภายในวัดได้ ไม่ว่าจะเป็นโบสถ์ วิหาร พระเจดีย์ หรือภาพจิตรกรรมฝาผนัง วัดบางแห่งอาจมี พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ เช่น สัตตภัณฑ์ เครื่องถ้วยกระเบื้อง พระพุทธรูป ในแต่ละวัด มีสถานที่สวยงาม และมีประวัติความเป็นมาแตกต่างกัน เช่น วัดพระธาตุลำปางหลวง เป็นวัดไม้ที่สมบูรณ์ที่สุด แห่งหนึ่งของประเทศ งดงามไปด้วยสถาปัตยกรรม อันเก่าแก่มากมาย อาทิ พระธาตุลำปางหลวง วิหารหลวง และ วิหารน้ำแต้มซึ่งเป็นวิหารที่มีภาพจิตรกรรมศิลปะ ล้านนาหลงเหลืออยู่เพียงแห่งเดียวในประเทศไทย นับเป็นมรดกทางศิลปวัฒนธรรมและทางศาสนาอัน เก่าแก่ที่มีคุณค่าต่อท้องถิ่นและประเทศ

- การศึกษาธรรมชาติ (nature education) เป็นการท่องเที่ยวที่นักท่องเที่ยวเยี่ยมชมวัด เพื่อรับรู้เกี่ยวกับเรื่องราวของวัดในด้าน ประวัติ ความเป็นมา สถานที่สำคัญต่างๆ รวมถึงโบราณสถาน และโบราณวัตถุภายในวัด วัดเป็นสถานที่สำคัญที่ให้ความรู้กับนักท่องเที่ยวในด้านศาสนา ความเชื่อ ประวัติศาสตร์ และประเพณีท้องถิ่น วัดแต่ละแห่งมี ประวัติความเป็นมาแตกต่างกันออกไป ควรค่าแก่การศึกษาและการเรียนรู้ ตามสถานที่ที่น่าสนใจของแต่ละวัด ควรมีป้ายบอกประวัติความเป็นมาและความสำคัญ และควรจัดให้มีคนท้องถิ่นเป็นผู้นำชมให้ความรู้เรื่องราว ต่างๆ แก่นักท่องเที่ยว

งานด้านการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ทั้งในระดับท้องถิ่นและระดับประเทศ จะสำเร็จและมีการ พัฒนามากน้อยแค่ไหนนั้น ต้องขึ้นอยู่กับผู้ที่เกี่ยวข้อง และสนับสนุนหลายฝ่าย เช่น

นักท่องเที่ยว : มีความสำคัญในการ มีส่วนร่วมและให้ความร่วมมือในการสนับสนุนการ ท่องเที่ยวเชิงนิเวศได้ โดยต้องตระหนักถึงความสำคัญ และคำนึงถึงคุณค่าของทรัพยากรการท่องเที่ยวทั้งทาง ธรรมชาติและศิลปวัฒนธรรม ประวัติศาสตร์ รวมถึง การมีจิตสำนึกในด้านการอนุรักษ์ มีความรับผิดชอบ ในการเข้าชมแหล่งท่องเที่ยวต่างๆ การเป็นนักท่องเที่ยว ที่ดีต้องรับผิดชอบต่อตนเองและแหล่งท่องเที่ยว อาจเริ่มต้นจากการศึกษาหาข้อมูลเบื้องต้นของ แหล่งท่องเที่ยว วัฒนธรรมประเพณีท้องถิ่น ตลอดจน การปฏิบัติตนในพื้นที่แหล่งท่องเที่ยว และการ เตรียมตัวไปเที่ยวอย่างเหมาะสม รวมทั้งการมีวินัย ในตนเอง ปฏิบัติตามกฎหมายระเบียบ และข้อบังคับของ แหล่งท่องเที่ยวต่างๆ

ผู้ประกอบการที่เกี่ยวข้องกับการ ท่องเที่ยว : เป็นตัวกลางที่สำคัญในการให้บริการ เชื่อมโยงระหว่างนักท่องเที่ยวกับแหล่งท่องเที่ยว ผู้ประกอบการควรเข้าใจในแนวคิดและหลักการของการ ท่องเที่ยวเชิงนิเวศ เพื่อให้การดำเนินงานในด้านต่างๆ เป็นไปอย่างถูกต้องและเหมาะสม กิจกรรมการ ท่องเที่ยวที่อาจมีผลเสียต่อสภาพแวดล้อมของพื้นที่ ควรต้องละเว้น ผู้ประกอบการควรออกแบบหรือส่งเสริม กิจกรรมให้นักท่องเที่ยวได้รับประสบการณ์ที่มีคุณค่า และมีความรับผิดชอบต่อสภาพแวดล้อมในพื้นที่ ควรมีการเตรียมตัวในการเดินทางให้กับนักท่องเที่ยว โดยให้ข้อมูลเกี่ยวกับระบบนิเวศ สิ่งแวดล้อม วิถีชีวิต และวัฒนธรรมท้องถิ่น รวมทั้ง คำแนะนำต่างๆ ในการ ปฏิบัติตัวเมื่อเข้าไปในพื้นที่แหล่งท่องเที่ยวเพื่อลดผล กระทบต่อระบบนิเวศและวัฒนธรรมท้องถิ่นให้มน้อย ที่สุด

ภาครัฐ : ประกอบด้วยการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย กรมป่าไม้ กรมศิลปากร สำนักงานนโยบายและแผนสิ่งแวดล้อม กรมส่งเสริมคุณภาพสิ่งแวดล้อมฯ จนถึงระดับหน่วยงานปฏิบัติ จังหวัด อำเภอ ตำบล และองค์การบริหารส่วนท้องถิ่นทุกระดับ ทุกฝ่ายล้วนมีส่วนเกี่ยวข้องในการร่วมกันดำเนินงาน และปฏิบัติงานในส่วนที่ตนเองรับผิดชอบ ควรให้มีการติดต่อประสานงานให้เป็นเครือข่ายการท่องเที่ยวเชิงนิเวศให้ชัดเจนและเป็นระบบทั้งในระดับชาติ ภาค และจังหวัด แต่ละฝ่ายควรให้ความร่วมมือกันในการทำหน้าที่ของตนอย่างดีที่สุดภายใต้ทิศทางที่สอดคล้องกัน ตลอดจนช่วยกันระดมความคิดและประสานความร่วมมือเพื่อประโยชน์ของส่วนรวมและของประเทศชาติ งานที่เกี่ยวข้องมีตั้งแต่ การกำหนดนโยบาย กลยุทธ์ และแผนปฏิบัติการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศแห่งชาติ การปรับปรุงกฎหมาย การกำหนดมาตรการและแนวทางในการอนุรักษ์แหล่งท่องเที่ยวการพัฒนาด้านสิ่งแวดล้อมความสะอาดที่มีความสอดคล้องกับสภาพแวดล้อมดั้งเดิม การประชาสัมพันธ์ข้อมูลข่าวสาร ตลอดจนการประเมินและติดตามผลของโครงการต่าง ๆ

ประชาชนท้องถิ่น : ควรมีบทบาทในการท่องเที่ยวเชิงนิเวศให้มากขึ้น โดยมีส่วนร่วมในการตัดสินใจในกระบวนการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในพื้นที่ของตนเอง เรียนรู้ เข้าใจ และปฏิบัติได้ในกิจกรรมต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง ควรรวมตัวกันจัดตั้งองค์กรระดับท้องถิ่นเป็นชมรมหรือสมาคมเพื่อการดำเนินการเกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงนิเวศและการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ อาจเป็นกลุ่มตัวแทนของราษฎรในการประสานงานขอความช่วยเหลือจากหน่วยงานต่าง ๆ รวมทั้งศึกษาช่องทางและความเป็นไปได้เพื่อเพิ่มรายได้ให้กับตนเองและครอบครัว เช่น การรับการฝึกอบรมด้านการบริการนักท่องเที่ยว การบริหารงานในระดับท้องถิ่น

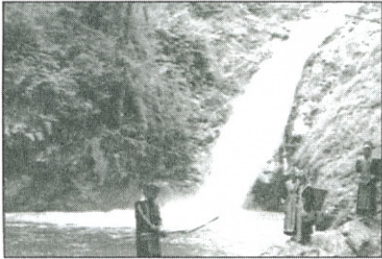
การผลิตของที่ระลึกออกจำหน่าย การเข้าอบรมภาษาต่างประเทศขึ้นพื้นฐานเป็นต้น นอกจากนี้ประชาชนในท้องถิ่นควรพยายามรักษาค่านิยมและวัฒนธรรมท้องถิ่นที่ดีไว้ มีความรัก ความหวงแหน มีการดูแลรักษาและใช้ประโยชน์อย่างเหมาะสมจากทรัพยากรการท่องเที่ยวทั้งทางธรรมชาติ ศิลปวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียม ประเพณี รวมถึงการดำเนินวิถีชีวิต และที่สำคัญประชาชนในท้องถิ่นควรประพฤติปฏิบัติตามกฎหมายระเบียบของพื้นที่ แหล่งท่องเที่ยวอย่างเคร่งครัดและรักษาคุณภาพของแหล่งท่องเที่ยวนั้นไว้ให้ยั่งยืนตลอดไป

เพื่อความสำเร็จของงานด้านการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศทั้งในระดับท้องถิ่นและระดับประเทศผู้ที่เกี่ยวข้องดังกล่าวข้างต้นควรมีทักษะในด้านต่าง ๆ เช่น มีจิตสำนึกช่วยกันดูแลและอนุรักษ์ทรัพยากรการท่องเที่ยว มีความรู้ในการจัดการและดูแลแหล่งท่องเที่ยว มีทักษะในการที่จะบริหารงานในส่วนที่ตนรับผิดชอบและได้รับมอบหมาย ประการสุดท้ายมีความร่วมมือและความสามัคคีกันทุกฝ่ายในการช่วยกันดำเนินการให้บรรลุตามวัตถุประสงค์ในทิศทางที่สอดคล้องกัน

สรุป

ลำปางแหล่งอารยธรรมล้านนาที่น่าสนใจ มีเอกลักษณ์โดดเด่น มีแหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติที่สวยงาม มีวัดวาอารามที่มีคุณค่าทางศิลปวัฒนธรรม และประวัติศาสตร์ ประชาชนมีวิถีชีวิตที่เรียบง่าย มีแหล่งท่องเที่ยวหลายแห่งที่ควรได้รับการส่งเสริมและพัฒนาให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศจากภาครัฐและเอกชน ซึ่งในระยะยาวการท่องเที่ยวเชิงนิเวศจะส่งผลต่อการพัฒนาด้าน เศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อมของชุมชนท้องถิ่นและประเทศชาติ

ภาพประกอบแหล่งท่องเที่ยวในจังหวัดลำปางที่มีศักยภาพในการพัฒนาและส่งเสริมให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

น้ำตกแจ้ซ้อน

บ่อน้ำแร่แจ้ซ้อน

ภาพเขียน 3,000 ปี

ถ้ำผาโท

วัดพระแก้วดอนเต้า

วัดพระธาตุลำปางหลวง

ศูนย์อนุรักษ์ช้างไทย

บรรณานุกรม

โครงการศึกษาการท่องเที่ยวเพื่อรักษาระบบนิเวศ : กรณีภาคใต้. กรุงเทพฯ : การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย, 2538.

รายงานการสัมมนาวลัยลักษณ์ปริทัศน์ ครั้งที่ 3 เรื่อง การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ในภาคใต้. นครศรีธรรมราช : มหาวิทยาลัยวลัยลักษณ์, 2539.

ลำปาง : นครเขลางค์แห่งลุ่มน้ำวัง. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, 2541.

สรุปนโยบายการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ. กรุงเทพฯ : กองวางแผนโครงการ การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย, 2540.

สรุปแนวทางการพัฒนาการท่องเที่ยวในระดับจังหวัดภาคเหนือ. กรุงเทพฯ : กองวางแผนโครงการ การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย, 2540.

Honey, Martha. *Ecotourism and sustainable development : who owns paradise*. Washington, D.C. [WA] : Island Press, 1999.

Fennell, David A. *Ecotourism : an introduction*. London : Routledge, 1999.

⁸ธงชัย สันติวงษ์, พฤติกรรมผู้บริโภคทางการตลาด, กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช จำกัด, 2540.